

University of Groningen

Slotbeschouwing

Bakker, Marco; de Langen, Gilles

Published in:
Standaardrapport opgraving Oldeboorn-Warniahuizen (GIA 164)

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2019

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Bakker, M., & de Langen, G. (2019). Slotbeschouwing: De veenontginningen van Oldeboorn-Warniahuizen in perspectief. In M. Bakker, G. J. de Langen, & T. Sibma (editors), *Standaardrapport opgraving Oldeboorn-Warniahuizen (GIA 164): Onderzoek aan een verstoorde, middeleeuwse huisterp in het Boornedal* (48 redactie, Vol. Grondsporen, blz. 63-71). (Grondsporen; Nr. 48). Groninger Instituut voor Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Opgraving Oldeboorn-Warniahuizen

Onderzoek aan een verstoorde, middeleeuwse huisterp in het Boornedal

| *Grondsporen 48* |

Onder redactie van Marco Bakker, Gilles de Langen en Trijneke Sibma

Colofon

Grondsporen: Opgravings- en onderzoeksrapporten van het Groninger Instituut voor Archeologie, deel 48, 2019.

Titel: Standaardrapport Opgraving Oldeboorn-Warniahuizen (GIA 164). Onderzoek aan een verstoorde, middeleeuwse huisterp in het Boornedal

In opdracht van: Rijksuniversiteit Groningen en Provincie Fryslân

Onder redactie van M. Bakker, G.J. de Langen & T. Sibma

Met bijdragen van: M. Bakker, T. Sibma, M. Schepers, J. van der Laan en J. Kooistra

Foto titelpagina: T. Sibma

Opmaak foto's, tekeningen en omslag: M. Bakker & T. Sibma

Bron foto's en tekeningen: Groninger Instituut voor Archeologie (GIA), tenzij anders aangegeven.

© Grondsporen 48, niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd of verspreid zonder schriftelijke toestemming van de uitgevers.

Autorisatie: prof. dr. D.C.M. Raemaekers

ISSN: 1875-4996

Groninger Instituut voor Archeologie

Poststraat 6

9712 ER Groningen, Nederland

Telefoonnummer: (+31 50) 363 6712

Faxnummer: (+31 50) 363 6992

E-mail: GIA@rug.nl

Inhoudsopgave

Samenvatting	
<i>M. Bakker</i>	4
Opzet van het rapport	5
1. Inleiding tot het archeologisch onderzoek naar een verstoorde, middeleeuwse huisterp in het Boornedal	
<i>T. Sibma</i>	
1.1 Inleiding	7
1.2 Administratieve gegevens	7
1.3 Aanleiding, doelstelling en kader	8
1.4 Onderzoeksvragen	9
1.5 De landschappelijke en archeologische context van de onderzoekslocatie	10
1.6 Bekende gegevens uit eerder onderzoek	14
1.7 Veldinspectie op de onderzoekslocatie	16
1.8 De uitvoering van de opgraving	17
1.9 Organisatie en financiering van het onderzoek	22
2. De sporen, fasen en structuren van een verstoorde, middeleeuwse huisterp op het veen	
<i>M. Bakker</i>	
2.1 Inleiding	26
2.2 Spoortypen	26
2.3 Het opstellen van een fasering	30
2.4 Beschrijving van de fasen	31
2.5 Conclusie	38
3. Aardewerk en andere objecten van klei uit een verstoorde huisplaats op het veen	
<i>M. Bakker</i>	
3.1 Inleiding	41
3.2 Werkwijze	41
3.3 Resultaten	42
3.4 Conclusie	51
4. Botanie van waterputten, een kuil en enkele veenmonsters	
<i>M. Schepers</i>	
4.1 Inleiding	53
4.2 Resultaten	53
4.3 Conclusies	55
5. Het onderzoek aan de houtresten	
<i>J. van der Laan</i>	57

6.	Dierlijke botresten uit een terp bij Warniahuizen	
	<i>J. Kooistra</i>	59
7.	Overige vondstcategorieën	
	<i>T. Sibma</i>	
	7.1 Inleiding	61
	7.2 Natuursteen en vuursteen	61
	7.3 Metaal	61
	7.4 Verkoold hout	62
	7.5 Coprolieten	62
8.	Slotbeschouwing	
	<i>M. Bakker</i>	
	8.1 Inleiding	63
	8.2 Beschouwing over de lokale veenontginningen	63
		69
9.	Beantwoording van de onderzoeksvragen	
	<i>M. Bakker</i>	72
	Bijlagen	75
	Bijlage 1.1 Locatiekaart	76
	Bijlage 1.2 Puttenplan	77
	Bijlage 1.3 Periodisering	78
	Bijlage 1.4 Profielkaarten met vlakhoogten	Los
	Bijlage 2.1 Sporenkaarten (aard spoor)	Los
	Bijlage 2.2 Sporenkaarten (fasering)	Los

Samenvatting

Tussen 4 en 10 september 2018 heeft het Groninger Instituut voor Archeologie een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd op een verstoord terpterrein bij Warniahuizen (Oldeboorn, Friesland). Dit gravend onderzoek volgde op de inspectie van het terrein door bureau Haska op 23 augustus, nadat de grondgebruiker de provincie Fryslân op de hoogte had gesteld dat hier bij agrarische werkzaamheden een tot dan toe onbekende terp was verstoord. Omdat het terpterrein dusdanig verstoord was geraakt door deze werkzaamheden, werd een proefsleuvenonderzoek noodzakelijk geacht om de archeologische informatie veilig te stellen.

Uit het onderzoek is gebleken dat de locatie twee bewoningsfasen heeft gekend. De eerste bewoning vond plaats in de Karolingische periode (ca. 750-900). Daartoe werd het hoogveen ontgonnen. Sporen van bewoning uit die fase betreffen oude loopvlakken, mogelijke woonlagen, een waterput en nederzettingsafval waaronder vroeg kogelpotaardewerk en importaardewerk afkomstig uit productiecentra rond Badorf, Mayen en Walberberg. Ook zijn er enkele scherven *gittermuster*-aardewerk aangetroffen. Of de locatie tijdens deze eerste bewoningsfase al veranderde van vlaknederzetting naar lage terp is onzeker. Door verstoring van sporen tijdens latere fasen is dat niet op te maken.

Mogelijk nog in de loop van de Karolingische periode werd de locatie weer verlaten. Het gebied was toen door bodemdaling - veroorzaakt door het ontwateren van het veen – ook vatbaar geworden voor overstromingen. Dit blijkt uit enkele spoellagen van klei die over de cultuurlagen uit de eerste bewoningsfase heen liggen. Het gebied veranderde nu in een klei-op-veengebied.

In de volle middeleeuwen (ca. 1050-1250) raakte de locatie in de vorm van een lage terp opnieuw bewoond; tot deze fase behoren ook sporen van terplagen. Of de locatie na 1250 nog bewoond was, valt te betwijfelen. Er is namelijk geen aardewerk aangetroffen dat met zekerheid uit die periode dateert. Het is mogelijk dat dit aardewerk samen met een deel van de andere bewoningssporen door (sub)recent ploegen en andere grondwerkzaamheden van de locatie is verdwenen. Enkele restanten van schone kleilaagjes boven de lagen uit deze fase wijzen erop dat er in de omgeving, nadat de locatie verlaten was, tijdens overstromingen opnieuw klei is afgezet.

Uit de Nieuwe tijd dateert de huidige bouwvoor. Deze bevat naast resten van modern afval ook enkele stukken terpaardewerk. Dit is zeer waarschijnlijk aangevoerd met terpaarde van afgegraven terpen uit de Friese kleigebieden. Hiervan bericht ook een krantenartikel uit 1924 waarin het perceel als 'bemodderd wei- en hooiland' te huur wordt aangeboden.

8. Slotbeschouwing: de veenontginningen van Oldeboorn-Warniahuizen in perspectief

M. Bakker & G.J. de Langen

8.1 INLEIDING

De gegevens uit het proefsleuvenonderzoek op een voormalige huisterp bij het buurtschap Warniahuizen zijn om meerdere redenen interessant en belangrijk voor de archeologische kennis over dit deel van het veenweidegebied van Oostergo maar ook voor de gehele Friese ontginningsgeschiedenis. Ten eerste heeft het onderzoek belangrijke gegevens opgeleverd over de datering van de lokale middeleeuwse ontginningsactiviteiten. Deze gegevens kunnen in de toekomst bijdragen aan een reconstructie van de veenontginningen van dit gebied ten noordoosten van Oldeboorn. In ruimer verband levert het onderzoek een belangrijke aanvulling op onze kennis van de veenontginningen gedurende de Karolingische periode.

Ten tweede verschaften de proefsleuven een inzicht in de kwetsbaarheid en mate van verstoring waarmee de (voormalige) ontginningsnederzettingen in dit gebied te maken hebben. Naast de oxidatie van het veen, waardoor de archeologie van het veenweidegebied geleidelijk steeds meer wordt blootgesteld aan de elementen, is hier sprake geweest van herhaaldelijk ploegen en daarnaast ook nog egalisatiewerkzaamheden. De mate van aantasting is een interessant thema in het kader van de verdere uitvoering van meerjarig project 'de archeologie van de Friese Veenweide' van de provincie Fryslân. Het zegt namelijk wat over vergelijkbare archeologische terreinen in dit deel van de Friese veenweide.

8.2 EEN KAROLINGISCHE RIVIERONTGINNING

Ondanks de verstoorde aard van het terpterrein bleek het nog mogelijk om bewoningsfasen te onderscheiden, deze globaal te dateren en enig zicht te krijgen op de omstandigheden waaronder de bewoning op de locatie moet zijn begonnen. Dat de ontginning van het veen hier al plaatsvond in de Karolingische tijd (circa 750 – 900) en startte op niet of nauwelijks overslibd oligotroof veen, waarbij de bijbehorende nederzettingen in de primaire fase nog niet of nauwelijks waren opgehoogd, zijn interessante bevindingen. Allereerst omdat het tot nu toe niet bekend was hoe oud en van welke aard de vroegste middeleeuwse activiteiten rond Warniahuizen precies waren. De conclusies die aan het onderzoek van Warniahuizen verbonden kunnen worden, zullen in grote lijnen ook gelden voor (een deel van) de naastgelegen nederzettingen die samen met de onderzoekslocatie zeer waarschijnlijk zijn te plaatsen binnen een ontginning die is gestart vanuit een zijtak van de Boorne.

De nieuwe kennis over de vroegmiddeleeuwse rivierontginning van Warniahuizen vormt een waardevolle aanwijzing dat de Karolingische veenontginningen ook in Friesland niet tot de randen van het veengebied beperkt zijn gebleven, maar ook langs de veenrivieren tot ontwikkeling zijn gebracht. Tot slot onderbouwt het onderzoek de indruk dat een deel van de nederzettingen van de primaire ontginningsfase in een latere periode opnieuw bewoond zijn geraakt. Wij lopen de diverse veronderstellingen stuk voor stuk langs.

Eerder is al in dit rapport betoogd dat de ontginning van het gebied rond de onderzoekslocatie startte op hooggelegen oligotroof veen dat niet overslibd was. Er zijn geen aanwijzingen voor terplagen uit de primaire fase, waaruit afgeleid kan worden dat de ontginners in een vlaknederzetting woonden. De aangetroffen mogelijke woon- en betredingslagen bestaan hoofdzakelijk uit veen. De kleifractie kan afkomstig zijn van opzettelijk opgebrachte klei voor een vloer, of het resultaat zijn van overslibbing die al tijdens de eerste bewoningsfasen optrad. Aangezien het hier dus een oorspronkelijke hoogveenontginning betreft, is het aannemelijk dat er meer van dergelijke nederzettingen zijn geweest, omdat het ontwateren van hoogveen over het algemeen in groter verband werd opgepakt.

In het kader van de doorontwikkeling van de Friese archeologische beleidskaart FAMKE zijn in 2014 door archeologisch onderzoeksbureau RAAP ten westen van Warniahuizen en Poppenhúzen dertien verhoogde huisplaatsen onderzocht (fig. 8.1). Twaalf van de vermoede huisplaatsen waren inderdaad huisterpen, van een dertiende werd waarschijnlijk geacht dat de onderzochte locatie een huisterp is (geweest). De terpen bleken te bestaan uit een opgebrachte, matig humeuze kleilaag gelegen op een natuurlijke kleilaag op veen. Uit enkele terpen werd aardewerk uit de periode 10de-14de eeuw opgeboord, wat mede gezien de overeenkomstige bodemopbouw en de ouderdom van de meeste vondsten die aan het oppervlak van de terpen waren gedaan, voor RAAP aanleiding was om de gehele cluster in deze periode te dateren.⁸⁴ Deze conclusie strookt met de bevindingen aangaande de huidige opgravingslocatie, in zoverre dat de tweede bewoningsfase met terpbouw in de periode 1050-1300 te plaatsen is.

Ten tijde van dit booronderzoek werd er nog algemeen van uitgegaan dat de bewoning in deze regio pas in de volle middeleeuwen startte, wat het booronderzoek ook leek te bevestigen. Op basis van het huidige onderzoek mag echter worden aangenomen dat een (onbekend) deel van de onderzochte terplacaties een vroegmiddeleeuwse vlaknederzetting kan afdekken. Wij willen de op sommige van deze locaties aangetroffen scherven van Karolingisch draaischijfaardewerk als een mogelijke aanwijzing hiervoor zien en hun aanwezigheid niet verklaren met het bemesten met aangevoerde terpaarde.⁸⁵ Deze veronderstelling wint aan kracht wanneer in ogenschouw wordt genomen dat onder de natuurlijke kleilaag waarop de terpen werden gebouwd, de top van het natuurlijke veen veraard is.⁸⁶ Dit wijst weliswaar niet gelijk op bewoning maar tegen de achtergrond van de opgravingsresultaten wel op een bredere ontginning die werd uitgevoerd voordat de vastgestelde overslibbing plaatsvond.

Na de start van de ontginningen is het veen gaan dalen en tenslotte werd op het veen klei afgezet. Mogelijk gebeurde dit al tijdens de eerste bewoningsfase. Vast staat dat in elk geval na deze eerste fase het gebied overslibd raakte. Ook de onderzoekslocatie werd afgedekt met een dunne laag klei. Gedurende fase 3, dat wil zeggen de tweede bewoningsfase, ging deze overslibbing door.

⁸⁴ Veenstra & Van den Bergh 2017, m.n. 125

⁸⁵ Contra Veenstra & Van den Bergh 2017, m.n. 125 en bijlage 4: hun argumentatie is logisch en zou kloppen indien de bewoning inderdaad was gestart met terpbouw op de kleilaag onder de terpen.

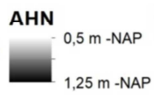
⁸⁶ Veenstra & Van den Bergh 2017, 15 (locatie 1), 17 (locatie 2), 20 (locatie 3), 23 (locatie 4), 25 (locatie 5), 29 (locatie 6), 31 (locatie 7), 35 (locatie 8), 37 (locatie 9), 41 (locatie 10), 43 (locatie 11), 46 (locatie 12) en 47 (locatie 13).

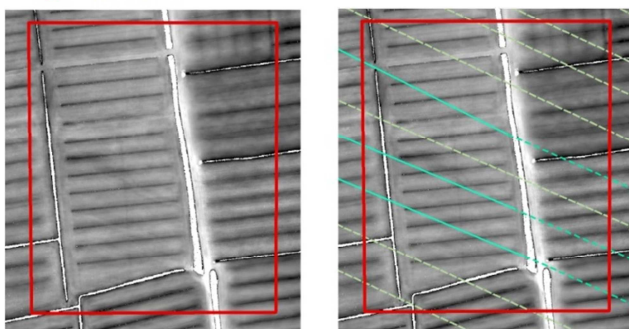
Legenda

Locaties

- Terpjes (RAAP)
- Mogelijk terpje
- Opgraving 2018

▭ kader

Legenda

Oude verkaveling

- Voormalige sloot
- - - - - Waarschijnlijk verloop voormalige sloot
- - - - - Waarschijnlijk verloop mogelijke sloot

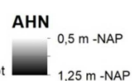

Fig. 8.1: Uitsnede van het AHN (versie 3.0) met daarop aangegeven de terpllocaties en met een rood kader het deel waarin sporen van dichtgeslibde sloten zijn ontdekt (zie onderste deel van de afbeelding). Het waarschijnlijke verloop van deze sporen sloten is gebaseerd op nog aanwezige greppels in percelen die aan de inversierug grenzen (de loop van de vroegere Boorne: zie fig. 8.2).

VERANDERINGEN IN DE AFWATERING EN PERCELERING?

De bodemkaart toont ten oosten van de onderzoekslocatie een noord-zuid lopende kleitong die ter hoogte van Warniahuizen aansluiting vindt op de kleiafzettingen aan weerszijden op de voormalige loop van de Boorne.⁸⁷ Het gaat om een inversierug die op hoogtekarten duidelijk zichtbaar is (fig. 8.1 en 8.2). In 1988 heeft het toenmalige Biologisch-Archaeologisch Instituut van de RUG hier een korte verkenning uitgevoerd om eventuele bewoningssporen erop te dateren. Veel leverde het onderzoek niet op, maar wel de constatering dat de bij het onderzoek op de rug aangetroffen scherven niet ouder waren dan 1200. De stelling werd geponeerd dat de rug de kleivulling betreft van de oorspronkelijke Smallingerlandse Ee die in de vroege middeleeuwen klaarblijkelijk nog op de Boorne afwaterde en waarschijnlijk ook in de tiende en elfde eeuw nog water voerde.⁸⁸ Het huidige onderzoek te Warniahuizen bevestigt dit beeld in die zin dat aantoonbaar is dat het veen ten westen van deze stroom in de 9de eeuw nog hoog lag.

Na deze eerste ontginning zakte het gebied en raakte het voor de eerste maal overslibd, al bleef de eerste kleilaag aanvankelijk tamelijk dun. Het was toen (pas) een gebied waarin zonder terpen bewoning niet meer mogelijk was, maar waarvan de afwatering waarschijnlijk nog steeds op de Boorne plaatshad. In de loop van de 12de of 13de eeuw veranderde dat, waarbij vooral verder noordwestelijk van de oude stroom de situatie danig wijzigde. Kon ten oosten van de voormalige stroom, ter plaatse waarvan nu een inversierug ontstond, de oude verkaveling gehandhaafd blijven, ten westen ervan vonden duidelijke veranderingen plaats toen de Ee zich in westelijke richting een weg baande richting Grou.

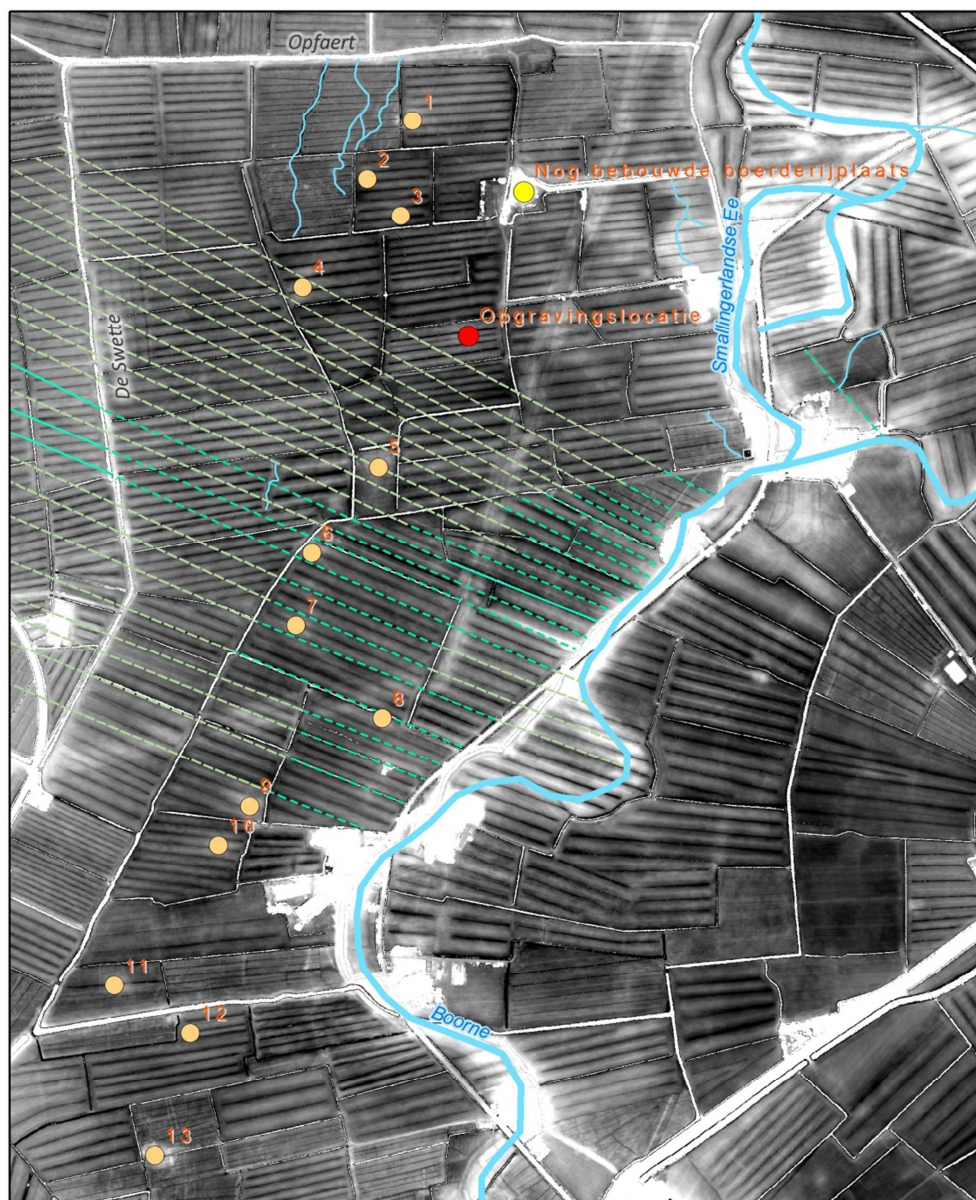
Rond de opgravingslocatie lijkt het verkavelingsblok ten zuiden van de Opfaert en ten oosten van de Swette, op het oog tamelijk authentiek: de hoofdrichting van de gebiedsindeling staat haaks op de oorspronkelijke Smallingerlandse Ee. Weliswaar is er geen sprake meer van smalle opstreckende kavels, maar dit kan verklaard worden met het dikker worden van het kleipakket waardoor minder sloten nodig waren en een zekere 'verblokking' optrad.⁸⁹ Wel opvallend is de rechte vorm van dit verkavelingsblok waardoor de in het zuidwesten aangrenzende kavels worden afgesneden. Op basis hiervan zou verondersteld kunnen worden dat dit blok ouder is dan de zuidwestelijke verkaveling die gericht was op de Oude Boorne. Dit zou betekenen dat de ontginners eerst dit blok hebben ontgonnen - midden in het oorspronkelijke hoogveenmoeras - om pas later het hoogveen richting Oldeboorn te ontginnen.

De sporen van enkele gedempte of dichtgeslibde, voormalige sloten ten zuidwesten van de opgravingslocatie en direct ten westen van de Swette leveren echter een sterk argument voor de veronderstelling dat de verkaveling waarin de opgravingslocatie en de terplocaties 1 tot en met 5 in liggen niet de oorspronkelijke verkaveling is (fig. 8.1). De sporen van deze voormalige sloten zijn alleen nog zichtbaar in dit ene perceel, maar door gebruik te maken van enkele hulplijnen wordt duidelijk dat ze, voordat dit deel herverkaveld werd, aansloten op nog aanwezige sloten en greppels in percelen die nu direct grenzen aan de weg van Warniahuizen naar Oldeboorn, en dus oorspronkelijk zullen hebben afgewaterd op de Oude Boorne (zie fig. 8.2).

⁸⁷ Stiboka 1976 Blad 11 West Heerenveen

⁸⁸ De Langen 1992, 52 en 82-83.

⁸⁹ Vergelijk voor een dergelijke schaalvergroting als gevolg van landschappelijke veranderingen De Langen en Mol 2018, 179.

Legenda

Oude verkaveling

- Stroompje (voormalig)
- Rivierloop (voormalig)
- Voormalige sloot
- - - Waarschijnlijk verloop voormalige sloot
- - - Waarschijnlijk verloop mogelijke sloot

Locaties

- Terpjes (RAAP)
- Mogelijk terpje
- Opgraving 2018

AHN

- 0,5 m -NAP
- 1,25 m -NAP

Fig. 8.2: kaart van omgeving met daarop aangegeven de terplocaties en met hulplijnen delen van de oude verkaveling. Of de Locaties 1 tot en met 3 ook binnen dit oude slootpatroon hebben gelegen was niet na te gaan.

In dat geval valt de eerste bewoning op de opgravingslocatie te interpreteren als een onderdeel van een Karolingische rivierontginning die niet vanuit de Ee maar vanuit de Boorne is ondernomen. Als de andere daaromheen liggende greppels en sloten vervolgens naar achteren worden verlengd met hulplijnen (fig. 8.2: de grijsgroene lijnen), dan blijkt het eerder genoemde cluster van terplocaties ook een lint te vormen waarbij elk van deze huisterpjes de beschikking kon hebben over enkele met sloten omgeven percelen, hypothetisch gezien in elk geval. De 'lege ruimte' tussen de

opgravingslocatie en terplotatie nummer 5 doet zelf vermoeden dat hier mogelijk nog ergens een huisplaats zal hebben gelegen.

De volgende vraag richt zich dan op de ouderdom van de huidige verkaveling. Het is verleidelijk om de huidige verkaveling te verbinden aan fase 3 van de opgravingslocatie. Dit zou betekenen dat kanalen zoals de Sjoukeseat, Opfaert en de Swette gegraven zijn in het begin van de volle middeleeuwen. De sporen van fase 3 bieden weinig houvast. Vastgesteld kan worden dat de weinige sporen van fase 3 waar een oriëntatie uit op te maken is, zich niet sterk richten op een specifieke verkaveling.⁹⁰ De datering van de huidige verkaveling die toch ook wel erg doet denken aan een vroege polder uit de late middeleeuwen blijft dan ook voor nu nog onzeker.

Voor de terplotaties 1 tot en met 3 is niet te bepalen hoe de percelen vroeger hebben gelopen. Wel is het niet onaannemelijk dat ook hier de huidige verkaveling het resultaat is van een herverkaveling om de afwatering van de landerijen te verbeteren door die aan te sluiten op vermoedelijk in de loop van volle- of late middeleeuwen gegraven waterwegen zoals de Sjoukesleat en de Swette.

WARNIAHUIZEN EN DE ANDERE SPOREN VAN VROEGMIDDELEEUWSE VEENONTGINNINGEN IN FRYSLÂN

Al met al laat het ontginningsblok rond Warniahuizen zich herkennen als een rivierontginning die tot de 9de eeuw terug te voeren is, waarmee het onderzoek een waardevolle bijdrage levert aan de studie van de vroegmiddeleeuwse veenontginningen in Friesland. Het vormt namelijk de eerste parallel voor de overslibde ontginningsnederzettingen die sinds het begin van de jaren 1950 bekend zijn van Stobbegat (hedendaags Vegelinsoord) in de Haskerveenpolder ten zuiden van Oldeboorn, een vindplaats gelegen tussen de rivieren Lits en Dracht, eveneens zijstromen van de Boorne. De ontginning te Stobbegat vormde tot heden een eenzame aanwijzing voor vroegmiddeleeuwse Friese veenontginningen die niet vanuit de veenrand, maar vanuit een rivier werden gestart.⁹¹

Onderzoek in Sneek heeft verduidelijkt dat de veenranden al in de 8^e zo niet 7de eeuw in ontginning werden genomen.⁹² De vroegmiddeleeuwse veenrandontginningen van Tinga en Akkerwinde te Sneek lagen op kop van de volmiddeleeuwse ontginningsblokken en zeker voor de locatie Akkerwinde is een mate van continuïteit van een deel van de ontginningsloten te veronderstellen.⁹³ Daarmee heeft dit onderzoek de afstand tussen de vroeg- en volmiddeleeuwse ontginningen verkleind. Met het onderzoek te Warniahuizen kan nu een nieuwe stap in deze richting worden gezet. Het onderzoek toont namelijk aan dat ook de 10de-eeuwse rivierontginningen in Friesland zowel in tijd als in ruimte niet ver verwijderd waren van de vroegmiddeleeuwse ontginningen, al was het alleen al omdat nu bevestigd is geworden dat er al in de Karolingische tijd ook vanuit de rivieren werd ontgonnen.

⁹⁰ Overigens lijken de sporen uit de eerste fase waar enige oriëntatie aan kan worden afgelezen (het gaat om een waterput en enkele kuilen) dan wel weer min of meer overeen te komen met de huidige perceelvorm.

⁹¹ Halbertsma 1962-63; de vondst nabij Stobbegat vormde in 1992 nog een van de spaarzame aanwijzingen voor vroegmiddeleeuwse veenontginningen voorbij de randen (De Langen 1992, 191-193). Overigens maakt een steeds duidelijker beeld van de landschappelijke dynamiek het steeds betere mogelijk om ook andere vondsten te associëren met rivierontginningen, zoals die te Wartena en Gerkesklooster en mogelijk ook de vondsten te Douwmastate bij Oldeboorn.

⁹² Bakker en De Langen 2018; vgl. De Langen 2011, 81-83.

⁹³ Ufkes en Tuinstra 2012; vgl. De Langen 2011, 82-83;

De 9de eeuwse ontginning bij Warniahuizen en sluit nagenoeg aan op de ontginningen iets verder stroomopwaarts van de Ee, rond Kloesewier, waarvan het begin in de 10de eeuw kan worden geplaatst.⁹⁴ Interessant is het gegeven dat bij de bouw van het eerste huis te Kloesewier hout is hergebruikt uit een constructie uit de 9de eeuw, die niet te Kloesewier zal hebben gestaan.⁹⁵ Het is daarmee verleidelijk te veronderstellen, maar nu nog geenszins te bewijzen, dat er behalve langs de randen ook aan de rivieren continuïteit was tussen de vroeg- en volmiddeleeuwse ontginningen. Iets verder naar het oosten bevindt zich eveneens grenzend aan de Ee de zandopduiking van Smalle Ee, die net als Kloesewier in de tiende eeuw bewoond zal zijn geweest, maar waar ook kogelpotaardewerk is aangetroffen dat lijkt op het versierde aardewerk van Warniahuizen en eveneens uit de 9de eeuw dateren zal.⁹⁶ Hier is continuïteit op grond van de huidige gegevens wellicht minder gemakkelijk aan te nemen, aangezien hoge zandkoppen al voor de daadwerkelijke ontginningen van het veen mensen kunnen hebben aangetrokken.⁹⁷

De ontginningsnederzetting uit de 9de eeuw te Warniahuizen, werd na een periode te zijn verlaten in de volle middeleeuwen opnieuw als woonplaats in gebruik genomen, waartoe de locatie werd opgehoogd. Een dergelijk hergebruik van oude verlaten woonplaatsen is voor Noord-Nederland uitgebreid bestudeerd in de Onlanden in de kop van Drenthe. Daar kon worden vastgesteld een dergelijk hergebruik niet alle oorspronkelijke woonplaatsen betrof, maar een specifieke selectie, wat resulteerde in een geheel nieuw nederzettingpatroon.⁹⁸ Het is daarmee goed mogelijk dat zelfs wanneer mocht blijken dat de nu bekende terpen bij Warniahuizen terug te voeren zijn op evenveel ontginningsnederzettingen uit de Karolingische tijd, hun patroon geen volledige afspiegeling biedt van het toenmalige nederzettingpatroon. Sterker nog, het heeft er eerder de schijn van het hergebruik van ontginningen langs de Boorne een nieuw en zelfstandig patroon deed ontstaan, dat in belangrijke mate juist afweek van het verspreidingspatroon van de primaire ontginningsnederzettingen.⁹⁹

8.3 KWETSBAAR EN MOEILIK TRACEERBAAR BODEM-ARCHIEF

Tijdens de opgraving te Warniahuizen is vastgesteld dat de woon- en betredingslagen uit de oudste bewoningsfase hoofdzakelijk uit veen hebben bestaan en dus uiterst gevoelig zijn voor uitdroging en oxidatie. Al gedurende de tweede bewoningsfase moet, ondanks de geringe overslibbing, een groot deel van de oudste bewoningssporen zijn aangetast. Toch kan ook worden verdedigd dat in de tweede bewoningsfase, dankzij het opwerpen van een terp, een deel van het oudste bodemarchief juist werd veiliggesteld, doordat de terplagen - zij het in beperkte mate - bescherming bodem tegen oxidatie en aantasting door de ploeg.

Ook in dit opzicht stelt het eerder genoemde recente onderzoek in de Onlanden ons in staat de situatie beter te begrijpen en oog te hebben voor de kwetsbaarheid van de primaire sporen in het

⁹⁴ De Langen 1992, 112-124.

⁹⁵ De Langen 1992, 120 en 356.

⁹⁶ De Langen 1992, 106-112 (voor de 10de eeuw) en 193 (voor de 9de eeuw).

⁹⁷ Vlg. De Langen, Groenendijk & Schwartz 2013.

⁹⁸ Nicolay 2018.

⁹⁹ Vlg. Veenstra 201X voor de cluster huisterpen ten westen van Nijbeets aan weerszijden van de grens tussen Heerenveen en Opsterland. Het nieuwe, afwijkende karakter kan blijken uit het feit dat slechts een deel van het oude ontginningsgebied huisterpen lijkt te hebben.

Friese veenweidegebied. In de Onlanden werd eveneens vastgesteld dat hergebruik conserverend heeft gewerkt voor de sporen uit de primaire fase: buiten de jongere terpen bleken oudere nederzettingssporen in situ niet of nauwelijks traceerbaar.¹⁰⁰ Het is evident dat niet of nauwelijks opgehoogde vindplaatsen waarvan de woonlagen sterk weinig zijn en die niet zijn afgedekt door een kleipakket van enige dikte, sterk aangetast zullen zijn ten gevolge van oxidatie en opname in de bouwvoor. Ze zullen dientengevolge moeilijk te karteren zijn.

LITERATUUR

BAKKER, M., G.J. DE LANGEN & T. SIBMA, 2018. *Opgraving Sneek-Harinxmaland. Van vlaknederzetting in een veengebied tot afgetopte terp onder een kleipakket* (= Grondsporen 36). Rijksuniversiteit Groningen.

HALBERTSMA, H., 1962-63: Bornego, Bijdrage tot de oudste geschiedenis van het Neder-Boornegebied. *Berichten van de R.O.B.* 12-13, p. 210-235.

LANGEN, G.J., DE, H. GROENENDIJK & W. SCHWARTZ, 2013: Zwischen Marsch und Geest: Leben und Arbeiten in den Moorgebieten/Tussen klei en zand: leven en werken in de veengebieden, in: J.F. Kegler e.a. (red.), *Land van Ontdekkingen. Catalogus bij de tentoonstellingen*. Aurich, p. 172-187.

LANGEN, G.J. DE, 2011. De gang naar een ander landschap. De ontginning van de (klei-op-)veen-gebieden in Fryslân gedurende de late ijzertijd, Romeinse tijd en middeleeuwen (van ca. 200 v. Chr. tot ca. 1200 n. Chr.). In: M.J.L.Th. Niekus, S. van der Zee, T. Looijenga & F. Kiestra (red.), *Gevormd en ongevormd landschap van Prehistorie tot Middeleeuwen*. Drents Prehistorische Vereniging, pp. 70-98.

LANGEN, G.J., DE, 1992. *Middeleeuws Friesland. De economische ontwikkeling van het gewest Oostergo in de vroege en volle middeleeuwen* (Dissertatie Rijksuniversiteit Groningen). Groningen.

MOL, J. A., & G.J. DE LANGEN, 2018: Een heilige in It Heidenskip: Een volmiddeleeuwse ontginning onder de klokslag van Sint Ursula. In A. Nieuwhof, E. Knol, & J. Schokker (red.): *Fragmenten uit de rijke wereld van de archeologie: Opgedragen aan Ernst Taayke bij zijn afscheid als beheerder van het Noordelijk Archeologisch Depot in Nuis*. (=Jaarverslagen van de Vereniging voor Terpenonderzoek, Vol. 99). Vereniging voor Terpenonderzoek. p. 173-186

NICOLAY, J.A.W., 2018: Huisplaatsen op veen en klei-op-veen: typologie, spreiding en fasering. In J. Nicolay (red.): *Huisplaatsen in De Onlanden: De geschiedenis van een Drents veenweidegebied* (=Groningen Archaeological Studies, Vol. 34). Barkhuis Publishing. p. 137-171.

STICHTING BODEM KARTERING (STIBOKA), 1976: *Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000, Toelichting bij kaartblad 11 West-Heerenveen*. Wageningen

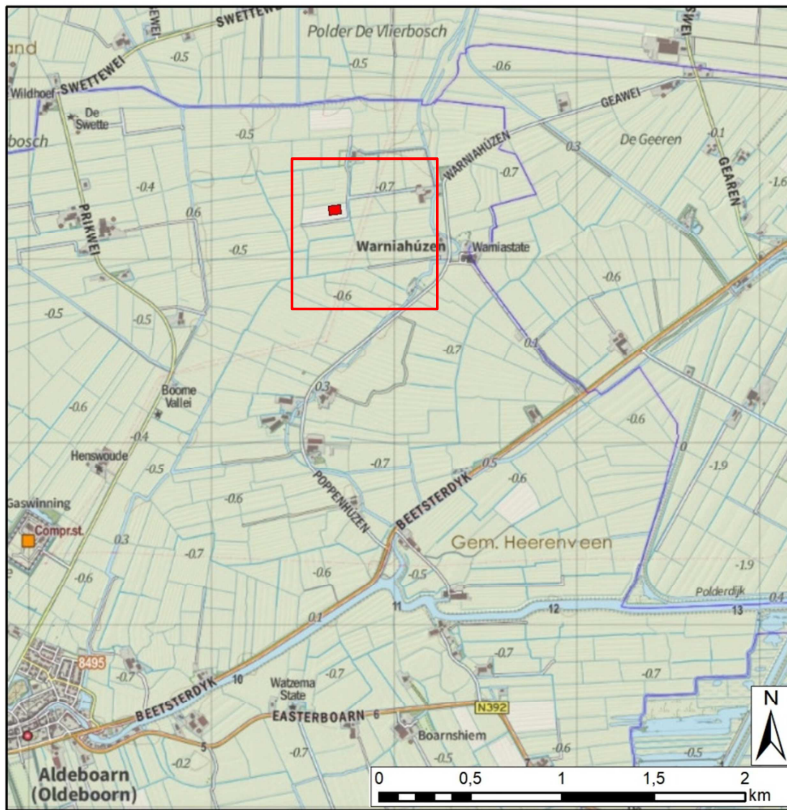
UFKES, A., & S.J. TUINSTRAS, 2012: Sporen en structuren. In: Ufkes, A., & S.J. Tuinstra (red.), *Een archeologisch inventariserend veldonderzoek (IVO) en een archeologische opgraving van een vroegmiddeleeuwse terp bij de afrit 'Akkerwinde' te Sneek, gemeente Sneek* (Fr.) (=ARC-publicaties 191). pp. 29-48.

¹⁰⁰ Nicolay 2018.

VEENSTRA, H.W. & T.A. VAN DEN BERGH, 2017. *Onderzoeksgebied huisterpen in het noorden van de gemeente Heerenveen, gemeente Heerenveen; archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek naar 40 mogelijke laat-middeleeuwse huisterpen.* (=RAAP-rapport 2945). Weesp.

BIJLAGE 1.1: LOCATIEKAART

Locatiekaarten

Door: M. Bakker (RUG/GIA – Bureau Haska)